

ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК «ЗАМОРОЖЕНИХ» КОНФЛІКТІВ: ВИСНОВКИ ДЛЯ ДОНБАСУ

Резюме

Висвітлено процес політизації етнічності як одну з визначальних засад сучасних «заморожених» конфліктів у світі (с. 2-3, 4). Для формування цілеспрямованої державної політики, спрямованої на звільнення Донбасу, його реінтеграцію в українське суспільство, консолідацію української нації, а також вдосконалення нормативно-правого поля кваліфікації сепаратистських практик, висловлено низку рекомендацій:

- Міністерству інформаційної політики України започаткувати низку інформаційних, роз'яснювальних заходів по протидії намаганням деяких науковців та політиків кваліфікувати збройну агресію Росії проти України як внутрішній етнополітичний чи громадянський конфлікт, який має перспективу свого «заморожування»;
- Міністерству культури України завершити розробку нового проекту Концепції державної етнонаціональної політики України, в якому політизацію етнічності визначити як загрозу національній безпеці держави, її цілісності та суверенності;
- Кабінету Міністрів України доцільно відновити роботу центрального органу виконавчої влади у справах національностей та релігії, передбачивши серед його обов'язків підготовку Плану дій по виконанню положень Концепції державної етнонаціональної політики України, яка буде прийнята Верховною Радою України, координацію зусиль інших центральних та місцевих органів влади з цієї проблеми;
- Кабінету Міністрів України підготувати законопроект про гуманітарну та культурну діяльність в окупованих районах Донецької та Луганської областей, який би передбачав чіткий алгоритм забезпечення культурних, інформаційних та гуманітарних потреб громадян України в умовах окупації;
- Верховній Раді України законодавчо визначити поняття сепаратизму як діяльності, спрямованої на відокремлення частини території України з політичних, етнічних, мовних, релігійних та інших мотивів для створення нового державного утворення, наділеного політичною самостійністю;
- Верховній Раді України прийняти закон «Про прощення» (як варіант «Про примирення») в якому передбачити відповідальність громадян за колабораціонізм і сепаратизм, які призвели до окупації території АР Крим, частини Донецької і Луганської областей та визначити процедуру прощення для тих, хто формально працюючи на окупантів не чинив злочинних дій проти Української держави та її громадян.

ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК «ЗАМОРОЖЕНИХ» КОНФЛІКТІВ: ВИСНОВКИ ДЛЯ ДОНБАСУ

Актуальність проблеми. «Заморожений конфлікт» - це припинений, як правило, шляхом тиску третіх сторін збройний конфлікт без вирішення головних суперечностей між сторонами і відповідно без укладення мирного договору. «Заморожений» конфлікт заганяє суперечності вглиб, переводячи зіткнення між конфліктуючими сторонами на рівень правового, економічного, громадського (між громадами) та культурного протистояння. Такі конфлікти через невирішеність територіальних суперечок впливають на життя мільйонів людей і створюють ризики для безпеки на регіональному та міжнародному рівні.

Основою «заморожених» конфліктів часто є політизація етнічності, в яку в багатьох регіонах світу трансформувалися соціальні та класові протистояння. Конфлікт, зароджуючись на економічній, соціально-економічній або іншій якійсь основі, на певному етапі може набути етнічного відтінку і надалі визначати весь хід протікання конфлікту. Інтереси та сповідувані цінності суб'єктів етнічних конфліктів, їх ідеї, міфи й принципи часто трансформуються в спотворені психологічні комплекси, до оцінки яких цілком можна застосувати визначення австрійського дослідника У. Альтерматта – «етнонаціоналістичне марення». Воно, як напад хвороби, багато разів охоплювало Європу і було однією з основних причин варварських катастроф ХХ століття¹.

Якщо проаналізувати кількість міжетнічних конфліктів після Другої світової війни, маємо такі результати: 1) між 1955 та 1996 роками відбувалось 239 війн, у яких саме етнічний чинник був головною причиною конфлікту; 2) між 1980 та 1996 роками 60 етнічних та релігійних меншин постраждали від переслідувань у війнах та від геноциду; 3) наприкінці 1990-х років 275 етнічних груп у 116 країнах – представляючи 1/5 світового населення –

¹

Альтерматт У. Етнонаціоналізм в Європе / Урс Альтерматт [Пер. с нем.] – М.: РГГУ, 2000. – С.203.

знаходилися під тиском жорсткого ставлення з боку державних інститутів влади; 4) на початку XXI ст. одна чверть населення Латинської Америки та 1/3 населення Африки та Близького Сходу знаходяться в стані відкритого етнічного конфлікту².

Низка міжетнічних конфліктів у світі трансформувалася у так званий «заморожений» стан. Це протистояння у Кашмірі, Західній Сахарі, Кіпрі.

На особливу увагу заслуговують «заморожені» конфлікти, що виникли на території колишнього СРСР, в останні роки його існування. Теренами цих конфліктів стали, головним чином, території, які вольовим рішенням комуністичного центру в Москві були передані до складу національно-державних утворень без урахування етнічного чинника, згідно з принципом «поділяй і володарюй!». Їх підтримання у «замороженому» стані є вигідним перш за все правонаступниці СРСР – Російській Федерації.

Після розпаду СРСР, скорочення ареалу «руського мира» почуття «національної образи» росіян, дещо приглушене за часів Б. Єльцина, у повній мірі виплеснулося при В. Путіні, який фактично узяв курс на відтворення цивілізаційного простору в кордонах СРСР під приводом захисту російськомовного населення.

Головними ж мотивами дій Російської Федерації у зоні «заморожених» конфліктів є спроби відновлення статусу великої держави та намагання і надалі залишатись впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо ж – Східної Європи та регіону Чорноморського басейну. Придністров'я й Південний Кавказ є важливими військово-стратегічними плацдармами Росії: присутність у Придністров'ї забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах, а контроль над розташованим на перетині Європи й Азії Закавказзям дає можливість просування вглиб Середнього і Близького Сходу, до басейнів Каспійського та Чорного морів.

² Dunaway Wilma A. Ethnic conflict in the modern world-system: the dialectics of counter-hegemonic resistance in an age of transition [Електронний ресурс] / Wilma A. Dunaway. – Режим доступу: <http://www.jwsr.org/wpcontent/uploads/2013/05/jwsr-v9n1.pdf>

Основними чинниками впливу Росії в регіонах «заморожених» конфліктів є: присутність у зоні конфліктів російських військ та озброєнь; отримання значною кількістю населення Придністров'я, Абхазії і Південної Осетії статусу громадян Росії (роздаючи своє громадянство населенню сепаратистських регіонів, Росія, таким чином, отримала легальну можливість у будь-який час використати цей чинник як вагомий аргумент для надання військової допомоги «співвітчизникам»); сприяння використанню сепаратистськими режимами такого інструментарію як проведення референдумів, що створюють видимість легітимності рішень маріонеткових режимів. Як показав досвід окупації Криму, подвійне громадянство може бути інструментом прикриття підготовки гібридної агресії. Практика т.зв. «паспортного тиску» (оскільки наявність громадянства передбачає виконання певних юридичних обов'язків перед державою, що його надала) Росією на «співвітчизників», які або є етнічними росіянами або російськомовними, поширюється на всю територію України. На даний момент варто звернути увагу також на реалізацію політики підтримки подвійного громадянства на теренах України з боку Угорщини, Польщі та Румунії.

В основі «замороженого» конфлікту лежить технологія політизації етнічності або як Придністров'ї – бажання об'єднатися з РФ. У сучасному науковому дискурсі під політизацією етнічності прийнято розуміти трансформацію етнічності із психологічного, культурного чи соціального чинника у власне політичну силу з метою зміни або стабілізації соціокультурних особливостей етнічних груп, які склалися в суспільстві.

«Замороження» конфлікту є уникнення найгірших наслідків, пов'язаних із продовженням бойових дій: втрат серед військовослужбовців, цивільного населення, вимушеного переміщення людей, матеріальних збитків і руйнувань. Зрештою, такий стан речей дає змогу зосередитися на вирішенні внутрішніх проблем, побудові конкурентоспроможної економіки, боєздатної армії, підготовці власного плану мирного врегулювання тощо.

Водночас «замороження» конфлікту не позбавляє державу від низки об'єктивних викликів. По-перше, «заморожені» конфлікти є ефективним інструментом тиску з боку зовнішніх гравців. По-друге, неврегульованість конфлікту віддаляє неконтрольовані території держави та робить дедалі важчою їх реінтеграцію. По-третє, «заморожені» конфлікти служать сприятливим осередком для контрабанди товарів, зброї, наркотрафіку та інших загроз. По-четверте, невирішені конфлікти можуть провокувати гострі суспільні і політичні протиріччя навколо шляхів врегулювання – від силового сценарію до відокремлення сепаратистських утворень.

Відтак аналіз «заморожених» конфліктів, виокремлення їх особливостей, способів запобігання та врегулювання є актуальною суспільствознавчою задачею, оскільки вони виснажують економічні ресурси і політичну енергію країн, породжують загрозливу корупцію і організовану злочинність, заважають зміцненню національних держав і створюють нестабільність, невпевненість у дуже великих масштабах та можуть раптово перетворитися на «гарячі точки».

Можливість «заморожування» конфлікту на Донбасі. Деякі аналітики вважають, що Донбас та Крим – це найновіші «заморожені» конфлікти, які Росія використовує для поширення свого домінування над цими територіями, перешкоджаючи проєвропейським прагненням України.

Активізація антиукраїнських сил, що завершилася дезінтеграцією Донбасу, формуванням невизнаних утворень, веденням ними воєнних дій проти української армії за підтримки Російської Федерації не могла виникнути в інших регіонах, ніж південно-східний. Населення цього регіону зазнавало постійної пропаганди та інформаційного тиску з боку Російської Федерації, спрямованого на дискредитацію України як держави, і було належним чином підготовлене для насадження тут практик сецесії регіону та приєднання до Росії.

Проте пропозиція деяких уже вітчизняних науковців розглядати неоголошену війну проти України на Донбасі Російською Федерацією як

«конфлікт на Сході та Півдні України за участю Російської Федерації як етнополітичний, оскільки він має етнічну складову...»³ де-факто означає офіційне визнання Україною так званих Донецької та Луганської народних республік стороною конфлікту та принаймні часткове задоволення їх протиправних вимог.

Конфлікт на Донбасі не є результатом внутрішньодержавного конфлікту на міжетнічному (за даними останнього перепису населення близько 57 % населення Донецька – українці, а росіян – 38 %. У Луганську ситуація була така сама – 57 % і 39 % українців і росіян відповідно), міжконфесійному чи іншому ґрунті або заколотом сепаратистів, а є частиною «гібридної» агресії РФ проти України, яка спирається на російські збройні сили та спеціальні служби. У той же час, складна соціально-економічна ситуація в Україні, незавершеність реформи з децентралізації влади, поширення проявів соціальної несправедливості (як наслідок високого рівня корупції в державі, зловживання владою окремими посадовими особами) створюють сприятливе підґрунтя для формування і поширення сепаратистських рухів в Україні.

Як зазначає Президент України П. Порошенко, на Донбасі – справжня війна, а не «заморожений» конфлікт. Він повідомив, що з початку 2018 року Україна втратила 69 військових і ще понад 420 – поранені. Президент зазначив, що на окупованій українській території знаходяться понад 700 російських танків, понад 1250 артилерійських систем, понад 300 ракетних систем залпового вогню.

Кваліфікація подій на Донбасі як військової агресії Росії проти України важлива з точки зору стратегії його деокупації та ставлення до мешканців тимчасово окупованих територій. З одного боку ми продовжуємо мати справу з сепаратистами, терористами, бойовиками, найманцями і російськими військами на території Донбасу, з іншого – громадянами України на території Донбасу, які повинні мати перспективу будувати мирне життя в регіоні, який

³ Правові механізми врегулювання етнополітичних конфліктів в Україні : Наукова записка / [Кресіна І. О., Кубальський О. Н., Стоєцький С. В. та ін.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. с. с.7.

є в складі України. Реінтеграція окупованих територій передбачає три базові процеси: 1) десовєтізацію; 2) постіндустріалізацію; 3) деолігархізацію. А для входження в склад України на Донбасі потрібно провести ще й дезомбування населення від наслідків російської пропаганди. Окрім того, жителів Донбас чекає ще й психологічна реабілітація населення, якому уже чотири роки ця пропаганда нав'язує ненависть до всього українського.

Гібридність війни на Донбасі робить менш реалістичним повторення на Сході України сценарію «заморожених» конфліктів на теренах бувшого СРСР. На відміну від цих конфліктів, ситуація на Донбасі є більш інтернаціоналізованим конфліктом, наслідком чого є санкції США та ЄС проти Росії. Окрім того, якщо в інших «заморожених» конфліктах лінія розмежування принаймні частково відповідає географічним, адміністративним чи етнічним кордонам, то на Донбасі ця лінія сформувалася в результаті бойових дій, які «по-живому» розірвали цей регіон. Тому «заморожування» конфлікту на Донбасі з боку Кремля може мати інший сценарій, ніж це було в Молдові або Грузії. Намагання Росії залишити фейкові республіки у складі України, їх юридичне невизнання з одночасним контролем та управлінням будуть слугувати суттєвим гальмом економічного розвитку Української держави, євроінтеграційних та євроатлантичних устремлінь України. Це означає, що обговорення миротворчої місії на Донбасі за участю РФ – це пропагандистський месидж Кремля для Заходу що начебто Росія готова вирішувати це питання.

Україна не має актуального досвіду життя в стані «замороженого» військового конфлікту. Як правило, такі конфлікти тривають роками і десятиліттями. Вони час від часу можуть переходити до відкритого збройного протистояння. Відтак досвід арабо-ізраїльського, карабахського, придністровського, грузино-південносетинського та грузино-абхазького конфліктів не має суттєвого значення для України, що вимагає постійного моніторингу ситуації та вчасного прийняття адекватних їй рішень.

Висновки

- Історичний досвід спростував припущення концепції «плавильного казана» про неминучість розмивання групової етнічної totoжності громадян. У сучасному глобалізованому світі в умовах ослаблення соціальних, корпоративних та політичних форм колективної ідентичності етнічні структури є найбільш дієвими чинниками внутрі- і міждержавних відносин та «заморожених» конфліктів. Тому-то проблема «заморожених» конфліктів на основі політизації етнічності як випробувана практика експансіоністських устремлінь деяких держав, яка проявляє себе за моделлю „свій – чужий”, завжди буде відігравати важливу роль у міждержавних стосунках чи в стосунках усередині країни між етносами, що її населяють.

- «Заморожені» конфлікти як політичне явище є наслідком кризи механізмів та структур колективної та регіональної безпеки - Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, ОДКБ та ГУАМ (меншою мірою). На сьогодні сценарій вирішення «замороженого» конфлікту вже має традиційну траєкторію, яка полягає в зупиненні гострої фази протиборства та «відкладенні на невизначений термін» остаточного рішення.

- Аналіз причин та наслідків «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі показує, що основним геополітичним гравцем на терені колишнього СРСР залишається Російська Федерація, яка зацікавлена у консервації нестабільної ситуації у Придністровському регіоні Молдови і на Південному Кавказі, зменшенні впливу Заходу в країнах колишнього СРСР шляхом визнання і підтримання життєдіяльності самопроголошених республік.

- Сучасна тактика Росії стосовно України зводиться до трьох сценаріїв: утриманні ситуації на Донбасі в форматі «ні війни, ні миру»; відмови від обговорення кримської проблематики; і, найважливіше, Росія інтенсивно готується до часу «Ч» – українських президентських і парламентських виборів. Тут тактика Кремля матиме такі напрямки:

дестабілізація ситуації у країні за рахунок підтримки й інспірування сепаратистських настроїв в регіонах, розгойдування внутрішньополітичної ситуації; просування в медіапросторі України «п'ятої колони», проросійських сил; дискредитація керівництва України, і навіть європейської спільноти та євроатлантичного курсу країни.

- Врегулювання конфлікту на Донбасі, який наразі перебуває у гострій фазі збройного протистояння, не можливе без використання міжнародного формату, яким на сьогодні є Мінський і Нормандський процеси. Кінцева мета Мінських домовленостей – встановлення миру, повернення всієї території Донецької та Луганської областей в єдине правове та політичне поле України.

- Державна етнонаціональна політика України в цілому, а також державна політика запобігання процесам політизації етнічності, переростання її в окремих регіонах в конфліктну ситуацію передбачає консолідацію та розвиток Української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, українізацію всіх сфер суспільного життя при збереженні етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх національних меншин.

Рекомендації

- **Міністерству культури України** завершити розробку нового проекту Концепції державної етнонаціональної політики України, враховуючи недоліки відхилених Верховною Радою України попередніх чисельних аналогічних проектів з такою ж назвою та ситуативний характер деяких положень уже прийнятих Законів: «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України (№ 3581 від 30.12.2008) та «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України (№ 10152-1 від 12.03.2012) і відхилених Верховною Радою проектів Стратегії державної етнонаціональної політики. В новій концепції державної етнонаціональної політики України політизацію етнічності визначити як загрозу національній безпеці держави, її цілісності та суверенності.

- **Кабінету Міністрів України** підготувати законопроект про гуманітарну та культурну діяльність в окупованих районах Донецької та Луганської областей, який би передбачав чіткий алгоритм забезпечення культурних, інформаційних та гуманітарних потреб громадян України в умовах окупації. У звільнених районах необхідно запровадити практику пріоритетної підтримки україноцентричних культурних проєктів, комплектувати місцеві бібліотеки якісною українською літературою, насамперед, художньою та історичною, наповнити радіо, телебачення та інші медіа, поширені у російськомовних регіонах країни, україномовним контентом патріотичного та проєвропейського змісту.

- **Кабінету Міністрів України** доцільно відновити роботу центрального органу виконавчої влади у справах національностей та релігії, передбачивши серед його обов'язків підготовку Плану дій по виконанню положень Концепції державної етнонаціональної політики України, яка буде прийнята Верховною Радою України, координацію зусиль інших центральних та місцевих органів влади з цієї проблеми.

- **Міністерству інформаційної політики України спільно зі Службою безпеки України, іншими державними органами та представниками громадськості** з огляду на актуальність та довготривалий характер сепаратистської загрози доцільно розробити комплекс заходів щодо протидії розповсюдженню та пропаганді в засобах масової інформації та мережі Інтернет ідей сепаратизму, а також підвищити рівень захищеності громадян від російського руйнівного інформаційно-психологічного впливу.

- **Верховній Раді України** підтримати запропонований у проєкті Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» (реєстр. № 0945 від 27.11.2014) підхід до вирішення цієї проблеми і запровадити в ньому дефініцію сепаратизму як «діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з політичних, етнічних, мовних, релігійних та інших мотивів для створення нової держави,

наділеної політичною самостійністю, або для приєднання до інших держав». Відсутність законодавчого визначення сепаратизму ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

- **Верховній Раді України** при прийнятті закону «Про прощення» (як варіант «Про примирення»), розробленого Центром деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу всеукраїнського руху «Сила права», передбачити відповідальність громадян за колабораціонізм і сепаратизм, які призвели до окупації території АР Крим, частини Донецької і Луганської областей та визначити процедуру прощення для тих, хто формально працюючи на окупантів не чинив злочинних дій проти Української держави та її громадян. Оскільки Кримінальний кодекс України не адаптований до умов збройної агресії та окупації, не прийняття даного закону матиме наслідком можливість притягнення до відповідальності значної кількості осіб згідно з нормами чинного КК.

- **Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України** розробити програму гуманітарної санації Донбасу, як визначальної передумови запобігання «заморожуванню» військового конфлікту. З цією метою на 2019 рік передбачити збільшення цільових видатків Державного бюджету України на відповідні спільні проекти МЗС, Мінкультури, Українського інституту національної пам'яті та зацікавлених громадських організацій на популяризацію української мови, культури та історії на окупованих та звільнених територіях.

М.Т. Степико,
відділ гуманітарної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень
грудень 2018 р.